

УДК 37.01

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-126-135](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-126-135)

Усатенко Тамара Пилипівна,
кандидатка філологічних наук,
докторка педагогічних наук,
старша наукова співробітниця,
м. Київ, Україна

Tamara Usatenko,
PhD in Philology,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher Fellow, Kyiv, Ukraine
E-mail: tamaraysatenko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7827-236X>

Усатенко Галина Олегівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка Підготовчого відділення для іноземних громадян,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Україна

Galyna Usatenko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Preparatory Department for Foreign Citizens,
Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine
E-mail: galyna.usatenko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0419-9590>

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА-РОДИНА: РОЗШИРЕННЯ ОБРІІ

- A** Цінності та принципи педагогіки партнерства, повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення – наріжні камені Нової української школи (НУШ). Підходи НУШ щодо глибшої залученості родини до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини мають витоки у перших десятиліттях шкільництва незалежної України. Концепція школи нової генерації – українська національна школа-родина об'єднала сотні учительських ініціатив, які на засадах українознавства, філософії родинності, валеологічного інтегративного підходу формували школу любові до української дитини. Нині війна росії проти України та інші світові катаклізми змушують осмислити виклики та визначити напрями ревізії напрацьованих останніх тридцяти років у сфері українського шкільництва, змістовного наповнення українознавчих дисциплін і методів навчання.

Ключові слова: НУШ; школа-родина; шкільництво; філософія родинності; національна школа

Ukrainian national family school: expanding horizons

- S** Values and principles of partnership pedagogy, respect for the individual, benevolence, and a positive attitude are the cornerstones of the New Ukrainian School (NUS). The approaches of NUS regarding the deeper involvement of the family in building a child's educational and professional trajectory have their origins in the first decades of schooling in independent Ukraine. The concept of the school of the new generation is the Ukrainian national family school that united hundreds of teachers' initiatives, based on the principles of Ukrainian studies, the philosophy of kinship, and the valeological integrative approach, to form a school of love for the Ukrainian child. Currently, Russia's war against Ukraine and other global cataclysms, the publication emphasizes, force us to think through the challenges and determine the direction of the revision of the achievements of the last thirty years in the field of Ukrainian schooling, meaningful filling of Ukrainian studies disciplines and teaching methods.

Keywords: NUS; family school; education; family philosophy; national school

Актуальність проблеми. Сучасні виклики глобалізованого світу, російсько-української війни та ймовірності війни на Близькому Сході змушують особливо уважно ставитися до питань освіти, освітньої політики і надання освітніх послуг, від якості яких залежить конкурентоздатність майбутнього України.

У матеріалах нового дослідження від Організації економічного співробітництва та розвитку, що започаткувала проєкт «Освіта в часи кризи», співавторкою якого стала Л. Гриневич, перша проректорка Київського університету імені Бориса Грінченка, зокрема йдеться про досвід виходу з воєнних і соціальних криз різних країн [18]. Л. Гриневич наголошує: «Досвід десяти країн я розглядала через призму впровадження реформи НУШ, а саме через її напрями: оновлення змісту освіти; професійний розвиток учителів і керівників шкіл; створення безпечного й розвивального освітнього середовища; цифровізація освіти; забезпечення рівного доступу до освіти й інклюзії...» [9].

Водночас Міністерство освіти і науки України реалізує наступний етап упровадження Концепції Нової української школи: для громадського обговорення, оприлюднений проєкт Державного стандарту профільної середньої освіти (10–12 класи й заклади професійної та фахової передвищої освіти в частині здобуття повної загальної середньої освіти) [19]. Крім того, фахівці МОН працюють над упровадженням нової Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на 2023–2030 роки, що має вдосконалити інклюзивну освіту в Україні з огляду на певні наслідки пандемії та повномасштабну війну.

Напрями реформування сучасного українського шкільництва різняться, але й тісно переплітаються: від змін у змісті освіти до стратегії інклюзії різного типу. «Насамперед варто оновити зміст націєтворчих предметів, адже повномасштабне вторгнення росії базується на ідеології заперечення права українців на власну державу і своє існування. Націєтворчі предмети, як-от державна мова й література, історія та географія, а також громадянська освіта мають посідати значне місце в нашій освітній програмі», – підкреслює Л. Гриневич [8]. Необхідно зазначити, що важливий кладник процесів реформування – це увага до дитини, до школяра. «Жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів», –

підкреслює Є. Смірнова, заступниця міністра освіти і науки України з питань дошкільної та інклюзивної освіти» [25].

Виклики сьогодення і завдання, які потрібно вирішувати, не заперечують, а навпаки продовжують і розвивають ідеї та принципи Концепції школи нової генерації – українська національна школа-родина (1994): «Українська національна школа-родина ставить за основу своєї діяльності взаємозацікавленість усіх (дітей, батьків, учителів, адміністрацію, служб, що поряд зі школою, жителів) у тому, щоб у школі була потреба, щоб було спільне бажання зробити довкілля впорядкованим, зберегти природу, щоб випускники шкіл компетентно могли працювати для /.../ району, для регіону, для всієї країни» [15, с. 14].

Мета дослідження: узагальнення історії українського шкільництва кінця ХХ – початку ХХІ ст., огляд тогочасних підходів у розвитку середньої освіти на рівні держави та локальних учительських ініціатив, зокрема «школи-родини», що покликані об'єднати учнівське, вчительське, батьківське середовища, громаду у цілісну родину. А також визначити нові обрії проєкту «Школа нової генерації – українська національна школа-родина», зважаючи на виклики сьогодення і завданнях Нової української школи.

Викладення основного матеріалу.

У минулому майбуття. Становлення і розвій української національної «школи-родини». Українознавча спрямованість освітніх візій із 90-х років ХХ ст. була визначальною для інтелектуалів, педагогів, академічної спільноти і громадських діячів. Засадничими документами, що визначили напрям пошуків і діяльності, стали Закон України «Про освіту» від 25.05.1991 р.; Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», введена в дію Постановою КМ України від 3.11.1993 р. № 896; Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (1995 р.), Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції (1997 р.) тощо. Українська система освіти шукала шляхи й методи впровадження принципів демократії, гуманізму, критичного мислення, родинності.

Ідея родинності як філософська проблема, як модель взаємодії «суб'єкт-суб'єкт» у трикутнику «учитель – учень – батьки» водночас апелювала до українознавчої основи. У статті Т. Усатенко

«Філософія родинності – основа української національної школи», що була надрукована у газеті «Освіта» (1994), а потім відтворена у журналі «Рідна школа» у Нью-Йорку (1995) зазначалося: «Роль родини настільки важлива не лише в житті конкретної людини, а й усій нашій планеті». У матеріалах Генеральної Асамблеї ООН містилась схожа думка: «Спеціальною темою Міжнародного дня родини в 1994 році /.../ могла б стати тема: «Всі ми – одна родина»» [32; 33, с. 5].

Серед різних шляхів розвитку школи незалежної України концепція школи нової генерації – «Українська національна «школа-родина» – стала ідеєю та проектом, що отримав широкий відгук від учительства міст і сіл України, директорів шкіл та управлінь освіти, науковців, а також сформував комплекс ідей і документів, які впроваджували цінності нового часу. Зокрема, у 1996 р. відділенням національної освіти Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка розроблена «Концепція інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні» [14], що й досі залишається важливою лектурою для підготовки вчителів [20]. Наступного року цей же відділ оприлюднює ще один документ, який поглиблює ідею родинності у шкільній освіті на основі українознавства, – програма «Веселики: українознавство в дошкіллі» [6]. Це був час, який гостро потребував знань про звичаї, традиції й ритуали народу, текстів про українську народну творчість, символіку й обереги. Саме тоді концепція з валеологічної освіти впроваджує міжнародні документи і практики з прав дитини, прав людини задля піклування про здоров'я дітей нашої держави.

Уже в 1998 р. виходить друком тематичне число газети «Освіта» [30], у якому представлено широкий огляд упровадження концепцій «школи-родини», валеологічної освіти й українознавства в дошкіллі у різних школах України: дитячий садок «Рушничок» (м. Обухів Київської області), Кіровоградська СШ № 21, Луганська СШ № 59, Управління освіти Баштанської райдержадміністрації Миколаївської області та інші школи, а також ліцеї Києва. У програмовій статті до цього числа газети завідувачка відділенням національної освіти Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка Т. Усатенко зазначає: «Українську національну школу, де діти оволодівають новими інтегративними знаннями, що об'єднують наукові,

філософські знання, народну мудрість, образно-художнє пізнання, де дітей не лише навчають, виховують, але й оберігають, турбуються за них так, як у сім'ї, ми назвали школою-родиною» [30, с. 3].

Вир численних підходів і пошуків основ для творення національної школи першого десятиліття незалежності зумовив діалог різних поглядів, підходів і до філософії родинності, і до розуміння українознавчого компоненту освіти, і до народознавчих (фольклорно-традиційних) основ шкільництва. Таке розмаїття сприяло діалогу/полілогу підходів і методів, а також ефективній співпраці між експериментальними групами й учасниками проекту «Школи нової генерації – українська національна «школа-родина».

Однією із ключових методологічних засад концепції/проекту «школа-родина» став навчальний посібник М. Стельмаховича, академіка АНП України, професора Прикарпатського університету імені В. Стефаніка, про українську родинну педагогіку, де говориться, що «свого повного довершення родинне виховання досягає тоді, коли воно здійснюється у нерозривній єдності з педагогічним впливом школи та громадськості, а основним фактором формування особистості виступає родинно-шкільне виховання» [24, с. 223].

Прикметним виданням цього часу була «Родинно-сімейна енциклопедія» за редакцією д. ч. АПН України, проф. Ф. Арвата й ін., що рекомендувалось Міністерством освіти України як навчально-методичний посібник для ВНЗ та загальноосвітніх шкіл [22]. Енциклопедія мала розділи і про права та обов'язки батьків і дітей та інших учасників виховання; і про охорону та зміцнення здоров'я дітей, що корелювалося із Концепцією валеологічної освіти, про що згадувалось вище; і про виховні традиції української родинно-сімейної педагогіки.

Локальні ініціативи вчителів і відділів освіти того часу були суголосні пошукам моделі національної освіти і концепції/проекту «школи-родини», розробленої Інститутом українознавства КНУ імені Тараса Шевченка. У процесі діалогу та співпраці формувалися справді оригінальні методики і впроваджувалися принципи демократизму й гуманізму. Наприклад, Миколаївський інститут удосконалення учителів загалом і відділ освіти Баштанського райвиконкому Миколаївської області зокрема з 1993 р. видають науково-методичний вісник «Бібліотечка

українознавства для вчителя», у кількох випусках якого Інститут удосконалення учителів досліджує та осмислює духовну спадщину краю, особу М. Аркаса та пропонує методiku використання цих знань у навчальному процесі [2]. Саме цей інститут виступає співавтором першого стандарту навчально-інтегративного курсу «Українознавство», який розробляє спільно із відділенням національної освіти Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка. Крім того, видає низку науково-методичних матеріалів у межах реалізації концепції/проєкту «Школа нової генерації – українська національна школа-родина» [37].

Не менше значення мають ініціативи відділу освіти Баштанського райвиконкому й очільниці експерименту М. Гриценко, адже саме цей осередок розробляв питання гуманітаризації системи освіти на базі сільських шкіл і у форматі дискусій, педагогічних практикумів, лабораторії «Сільська гуманітарна школа на громадських засадах» (1992); і у форматі навчальних планів сільської гуманітарної школи та програми курсу «Педагогіка родинного виховання» для учнів II класу (1993).

Проблема гуманізації освіти у контексті українознавства розглядалася й у межах всеукраїнських науково-практичних конференцій Дніпропетровського державного університету (1993). Щоправда, матеріали збірників у 4-х частинах не містили прямих посилань на родинну педагогіку чи «школу-родину», однак порушували досить широке коло питань, яке прямо корелювалося із принципами демократизації та гуманізації освіти незалежної України [27].

Суттєвим аспектом становлення національного шкільництва є досвід українців у далекому закордонні (США, Канада) й у ближчому зарубіжжі (Молдова), де проживають українці. До речі, відділення національної освіти Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка мало досвід співпраці з Українською православною школою у США, об'єднанням Українських православних сестринств «Виховні завдання української родини» (1973) авторства І. Холодняка, який зазначає, що «родина й школа мають завдання вести дитину на високості розвитку всіх сторін її особистості як фізичних, так і душевних, шляхом навчання і виховання, весь час спираючись на її природні задатки і вікові й індивідуальні особливості» [34, с. 31].

Л. Чолану з кафедри української мови і літератури Бельцького державного університету імені Алеку Руссо (Молдова) розробляє посібник із вивчення української культури та мови «Українське слово: перші кроки» (1996) [36]. Цікаво, що основою підручника є не вивчення української як іноземної, а саме процес формування українознавчого світогляду, зважаючи на вивчення базового рівня мови та літератури/фольклору України. Цей підручник стає своєрідною моделлю згустку українознавчих основ для оволодіння українцями зарубіжжя мови, культури, враховуючи і філософію родинності, її звичаї і традиції.

Вище зазначалось, що чимала кількість підходів до методики творення національної освіти сприяла співпраці різних експериментальних груп. Так, співавтори концепції/проєкту «Українська національна школа-родина» ділилися досвідом і співпрацювали з розробниками концепції лицарського (козацького) виховання у загальноосвітній школі. Зокрема, мова йде про Кіровоградську СШ №21, у якій історія та цінності козацтва стали базою змісту навчання.

У цьому ж контексті варто згадати «Програму родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків», розроблений Інститутом змісту освіти і методик навчання Міністерства освіти України та рекомендований з проблем виховання та учнівської молоді Науково-методичною ради Міністерства, протокол № 5 від 03.09.1996 р., за загальною редакцією В. Постового (1997). Один із ключових принципів програми визначається так: «Найнеобхіднішим сьогодні є здійснення родинно-національного виховання на основі відродження традицій української етнопедагогіки та досягнень світової педагогіки, формування на цій основі педагогічної культури батьків» [23, с. 7].

Ще одним важливим напрямом розвитку українознавчого, національного складника в експериментах освітніх траєкторій першого десятиліття незалежності є поширення ідеї краєзнавства у шкільних навчальних програмах. Цей предмет був тоді справді популярним, як, наприклад, підручник для 5-го класу середньої школи «Рідний край. Київ», рекомендований Головним управлінням середньої освіти Міністерства освіти України [3]. Підручник формував в учнів і знання про свій край, населення

корисні копалини, ґрунти, водні багатства, погоду, визначних представників літератури та мистецтва, сприяв формуванню «родинності» тих, хто є жителями міста. Такий підхід в освіті був досить популярним тоді і давав змогу вивчати свій край і сприяти формуванню почуття родинності тих, хто проживає у певному місті чи селі.

Міжчасся. Здобутки та виклики національної школи.

Символічним початком нового етапу в розвитку шкільництва незалежної України можна означити 2000 р. У «нульових» з'явилася нова система оцінювання – не в межах 5-ти, а в межах 12-ти балів. Почала впроваджуватися ініціатива щодо переходу шкільної освіти з 10-річної на 12-річну. Учням обіцяли зниження навантаження і додатковий час на засвоєння складних програм. Оцінювання за 12-бальною системою мало починатися лише з 4 класу.

Найважливішою подією того часу, яка визначає розвиток середньої та вищої освіти України й нині, стало приєднання до Болонської системи освіти у 2005 р., що зумовлювало реформування вищої освіти й узгодження освітніх систем з європейським простором освіти і не могло не зачепити й середньої школи, тому що ключовою у цьому контексті стала потреба корелювання європейського освітнього досвіду, практик і законодавства з українським.

Найсистемнішою реформою стало запровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), а точніше з 2006 р. для вступу до університетів. ЗНО призвело до змін моделей управління, організації навчального процесу, розширило можливості самого учня: з'явився простір для виявлення його здібностей, сумління, а також справедливості й рівності доступу до вищої освіти.

Роки управління системою освіти Д. Табачника (2010–2014) стали отим міжчассям, яке й скасувало реформи, зокрема впровадження 12-річної шкільної освіти, й реалізовувало доктрину «різновекторності» як у зовнішній політиці України, так і у змісті освітніх дисциплін. Така «різновекторність» означала, що ми повертаємось до русифікації й радянзації у системі освіти.

Період (2000–2010) позначився присутніми кроками у галузі утвердження українознавства як важливої підвалини змісту освіти. Педагогічні ініціативи 90-х років набули системного вираження у виданні підручників, навчально-

методичних посібників, академічних наукових досліджень, збірників і періодичних видань, які розкривали досвід учителів-практиків.

Набуло поширення впровадження у шкільну програму дисциплін із українознавства та народознавства, що зумовило появу численних підручників з рекомендаціями до впровадження і використання у школі чито Академією педагогічних наук та її підрозділами, чи то Міністерством освіти і науки України. Для прикладу наведемо навчальний посібник з українознавства для 1 класу чотирирічної початкової школи «Світлиця» (автори: В. Цимбалюк, В. Жайворонко, А. Соколовська, 2001 р.) [35]; Навчальний посібник «Українознавство» для 5 класу (автори: представники Львівського крайового товариства «Рідна школа» І. Васильків, Н. Білик, О. Яремчишин, О. Якубчук, 2007 р.) [4]. Подібні посібники і підручники вказували на системний перехід середньої освіти на національну основу.

Українознавство, родинна педагогіка, українська національна школа стають предметом дослідження академічної спільноти й у формі конференцій і круглих столів, і у формі наукових досліджень і посібників. До речі, вчена рада Київського національного університету імені Тараса Шевченка та кафедра педагогіки у 2002 р. рекомендують до друку посібник «Родинна педагогіка» (за науковою концепцією та редакцією А. Марушкевич), який розрахований передовсім на викладачів курсу «Родинна педагогіка» у школі, який передбачав і національні традиції виховання, і взаємодію сім'ї, школи і громадськості, а також комплекс заходів щодо профорієнтації старших школярів [21].

Початок 2000-их ознаменувався і виходом праці «Освіта XXI століття: філософія родинності» (автори: П. Кононенко, Т. Кононенко), де у центрі уваги – творення «гуманістичної, правової, демократичної, національної школи, досвід вітчизняних та зарубіжних педагогів, співвіднесений із принципами родинної педагогіки» [12]. Необхідно згадати і фундаментальну працю для осмислення минулого і майбутнього національної освіти – монографію «Українська національна школа: минуле і майбутнє» (автор Т. Усатенко), рекомендовану до друку вченою радою Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (2003) У монографії історія українського шкільництва, витоки якої сягають Київської

Русі й Гетьманщини, просторів різних земель України та діаспори, розглядається методологічно на основі посткласичної науки інтегративного типу з виразною проєкцією цінностей родини в життєдіяльності української школи [29].

Також привертає увагу навчально-методичний посібник «Українознавство в системі освіти», рекомендований МОН України, що постав як репрезентація практичного досвіду педагогічного колективу київської школи № 252. У передмові зазначено: «Серед сучасних педагогічних концепцій вітчизняної та зарубіжної педагогіки найактуальнішою для досягнення мети обрано концепцію моделі навчального закладу національної школи-родини» [26, с. 6].

Підтвердженням ґрунтовності набутого досвіду вчителів-практиків упродовж десятиліття є неабияка розмаїтість видань, де вони звітують/розкривають/діляться досвідом роботи у галузі українознавства та філософії родинності. Так, наприклад, узагальнює свій досвід учителька зі Сквирського ліцею Київської області К. Полівчак, розповідаючи про методи і прийоми навчання у позакласній та позашкільній виховній роботі [11]. Цінною видається і низка видань Чернівецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на чолі з методистом Т. Мінченко [1], яка не лише реалізувала українознавчі ідеї у методиці викладання на уроках, але й розробила комплекс нормативних документів для можливості реалізації цих ідей в області: «Положення про проведення обласної учнівської науково-практичної конференції з українознавства» (2002); «Положення про конкурс на кращого знавця звичаїв, традицій та обрядів рідного краю» (2002) тощо; вивчає й популяризує досвід учителів сільських і міських шкіл області.

Ініціативи вчителів у цей період розвитку шкільництва систематизуються, увиразнюються і перетворюються на власні концепції виховання дітей. Однією з таких стала робота Л. Веремей, педагога з Київщини, яка видала психолого-педагогічні рекомендації виховання дитини «Маленькі таємниці виховання дитини в українській родині» (2004) [5], де педагог акцентує увагу на тому, що «у дорослих бракує тепла і сонця для дитини, її маленького трепетного і зледенілого серця». Авторка пропонує брати за основу спілкування, турботу, любов і вимогливість батьків.

Виховання любов'ю, добротою серця стали домінуючими принципами роботи Полтавського

обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, який й досі є центром дослідницько-експериментальної роботи з упровадження Концепції «Українська національна школа-родина». Інформаційно-координаційний центр українського розвитку на Полтавщині з 1993 р. опікується закладами дошкільної, шкільної і професійної освіти задля створення глобальної інформаційної сітки, «яка б охоплювала всю інформацію про родинно-сімейне виховання малих осередків школи-родини Полтавщини» [7, с. 7]. Матеріали роботи центру друкуються у науково-методичному журналі «Постметодика» (з 1993 р.) та у науково-практичному освітньо-популярному журналі «Імідж сучасного педагога» (з 1999 р.). Журнал «Імідж сучасного педагога» 24 роки веде рубрику «Шкільна родина», у якій накопичує та поширює досвід і практику реалізації ідей українознавства, а також концепції/проєкту «Школа-родина».

Багаторічною натхненницею дослідницької групи учителів «Школа-родина» є докторка педагогічних наук Н. Білик. У масштабному виданні «Всеполтавський посвіт школи-родини» (2006) міститься стаття «Гармонія дитини зі світом школи-родини», де наголошується, що «саме в школі нової генерації дитина є центром педагогічної уваги, де знаходить скарбницю безцінного багатства любові та добра, чистоти та довіри до життя і до людей» [7, с. 121].

Робота Інформаційно-координаційного центру, зокрема систематичні публікації журналу «Імідж сучасного педагога», стали своєрідним опертям у часи турбулентності 2010–2014 рр. та продовжили здобутки й напрацювання попередніх десятиліть.

Нова українська школа. Упровадження та виклики сьогодення.

2014 рік став знаковим для України у багатьох аспектах: Революція Гідності, перші смерті на Майдані і Небесна Сотня, анексія Криму й окуповані території Донбасу. 145 тисяч дітей-переселенців, які роз'їхалися по Україні, потребували й організації навчання, і тієї любові та добра, чистоти та довіри до життя і до людей, про що згадувалося вище, а це саме та концепція «школи-родини». Збільшилася кількість дітей-сиріт, батьки яких загинули на війні.

У 2017 р. був прийнятий новий Закон України «Про освіту», що замінив однойменний (1991), який суттєво підвищив заробітну плату вчителям, розширив автономію шкіл, змінив правила

атестації та підвищення кваліфікації педагогами, задекларував надходження освітніх субвенцій до всіх закладів освіти, де учні здобувають повну загальну середню освіту, та нині повертає/впроваджує 12-річну систему середньої освіти.

Цей закон став підґрунтям для ще однієї ініціативи, яка змінює філософію, зміст, систему управління та результати навчання повної середньої освіти – Розпорядження КМ України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «запущено» НУШ «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [16].

Упровадження цінностей і принципів Нової української школи зумовлює також інші ініціативи: наприклад, з 2020 р. усі школи переходять на державну мову. У школах, де ще вчителі викладають предмети російською, румунською чи іншою мовою, з вересня навчають дітей українською, а мову нацменшин викладають на відповідних уроках.

Цього ж року прийнято Закон України «Про повну загальну середню освіту», відповідно до якого учні та вчителі отримують небувалу свободу. Школярі можуть за власним бажанням обрати курс чи предмет, діти з інвалідністю – створювати індивідуальний навчальний план, а педагоги отримують омріяну автономію: можуть самі створювати програми, власні системи оцінювання. Із 2022 р. стратегія Нової української школи почала впроваджуватися до базової середньої освіти – з 5 класу.

Світова пандемія COVID-19 і повномасштабне вторгнення росії в Україну створили нові загрози й виклики, проте змусили переглянути і навіть провести ревізію змісту і форм навчання. Школа потребує докорінних змін у педагогічних технологіях, адже на часі цифрові трансформації. Крім того, школі й досі бракує уваги до дитини, її внутрішнього світу, вміння долати психологічні травми.

Педагогіка партнерства, яка на початку незалежності України стала романтичною візією оновлення шкільництва, зараз у НУШ набула інституційних форм: «Організація співпраці родини і вчителів у визначенні пріоритетних напрямів, форм, методів гуманістичного виховання» [17, с. 14]. Саме це стає одним із ключових завдань формування сучасного освітнього середовища й організації взаємодії з

батьками учнів у школі, особливо під час війни та в майбутньому, коли нагальною стане потреба відбудови.

Відтоді, як упровадили Нову українську школу, насамперед педагоги напрацювали чимало методичної, навчально-методичної та науково-методичної літератури [10; 17]. У цих матеріалах увага акцентувалася на осмисленні й реалізації компетентнісного підходу у навчанні. У 2018 р. Україна вперше брала участь у PISA – найбільшому у світі компетентнісному дослідженні середньої освіти. Тестування пройшли 600 тисяч підлітків із 80 країн, серед них – 6 тисяч 15-річних українців. Опитування виявило проблеми щодо математичної грамотності. Тому 2020–2021 навчальний рік оголошено Роком математики в Україні.

Війна росії проти України з 2014 року, й особливо з 24 лютого 2022 року, остаточно визначила зовнішньополітичний вектор України, спрямований на Європу та Європейський Союз. Єдиний простір європейської освіти, органічною частиною якого ми вже є, участь у світових опитуваннях, конкурсах і рейтингуванні, зумовлює поглиблення адаптації української освіти до світової, щонайменше європейської. Однак зважимо й на появу глобального виклику – як зберегти національну ідентичність – «українську душу» – і не розчинитися у глобалізованому світі.

Висновок. Сучасні реалії потребують відкритості до світу, а мільйони біженців із України – і учнів, і вчителів – мають різні проблеми на локальному рівні у країнах перебування. Постає питання, як утримати баланс глобальності й локальності. Інша проблема – цінність патріотизму, захист рідної землі, малої і великої Батьківщини. Упродовж десятиліть дошкілля, школа й позашкілля вивчали звичаї, традиції та обрядовість. Однак війна доводить, що не для всіх такі знання стали переконаннями. Складно вирішити питання, яким же змістом наповнити українознавчі дисципліни, аби вони сприяли переконанню та усвідомленому національному вибору.

Українська освіта, зокрема її українознавча основа, потребують системного переосмислення напрацьованого досвіду і творення нових методик, педагогічних моделей і ціннісних основ, аби любов до дитини стала не лише любов'ю турботливості, але й вимогливості, аби дитина післявоєнної України мала гідність, фах, роботу і всіляко сприяла відновленню та розквіту Батьківщини.

Список використаних джерел

1. Берегиня українознавства на Буковині [про Тамару Мінченко] / упоряд. Ю. С. Гусар. Чернівці : Друк Арт, 2019. 328 с.
2. Бібліотечка українознавства для вчителя : наук.-метод. вісник. Миколаїв : Миколаївський обл. ін-т удоскон. вчит., 1993. Вип. 1. 54 с.
3. Бойко В. М. Рідний край : підруч. для 5 кл. загальноосвіт. шк. Київ : Реформа, 1997. 136 с.
4. Васильків І. Д., Білик Н. С., Яремчишин О. Є., Якубечко О. К. Українознавство. V клас. Львів : ФОПП Корпан Б. І., 2007. 21 с.
5. Веремей Л. Ф. Маленькі таємниці виховання дитини в українській родині. Київ : ПоліграфКонсалтинг, 2004. 90 с.
6. *Веселики: українознавство в дошкільлі* : проект програми / упоряд. Т. П. Усатенко. Освіта. 1997. № 6/7.
7. Всепоплавський посвіт школи-родини : навч.-метод. посіб. / упоряд.: П. І. Матвієнко, Н. І. Білик. Полтава : Довкілля-К, 2006. 322 с.
8. Гриневич Л. Відновлення освіти – це не лише про відбудову, а й про оновлення змісту та освітнього процесу в цілому. URL: https://nus.org.ua/view/vidnovlennya-osvity-tse-ne-lyshe-pro-vidbudovu-a-i-pro-onovlennya-zmistu-ta-osvitnogo-protsesu-v-tsilomu-liliya-grynevych11/?fbclid=IwAR1FCKYEF_v8j09DEEZzNFfC1gV577UwCLJ_S8ubO3XX7bfAaGZhkGCfFY
9. Гриневич Л. Освіта в часи кризи: приклади закордонного досвіду, які варто переосмислити для України. URL: <https://nus.org.ua/view/osvita-v-chasy-kryzy-prykłady-zakordonnogo-dosvidu-yaki-var-to-pereosmyslyty-dlya-ukrayiny/>
10. Кисла О. Ф., Ландар Т. О. Реалізація ідей нової української школи шляхом взаємодії школи та родини. URL: <https://molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2305/2291>
11. Клокар Н. І., Цимбалюк В. І. Їй спокій тільки сниється... : навч.-метод. посіб. Біла Церква : КОПОПК, 2004. 210 с.
12. Кононенко П. П., Кононенко Т. П. Освіта XXI століття: філософія родинності. Київ : АртЕк, 2001. 240 с.
13. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції / Всеукраїнське Педагогічне Товариство ім. Г. Ващенко, Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т українознавства, Академія наук вищої освіти України. Київ : Школяр, 1997. 149 с.
14. Концепція інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні / за розробкою П. П. Кононенка, Т. П. Усатенко. Освіта. 1996. № 39.
15. Концепція школи нової генерації – українська національна школа-родина / упоряд.: П. П. Кононенко, Т. П. Усатенко. Київ : Ін-т українознавства КНУ ім. Тараса Шевченка, 1994. 25 с.
16. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
17. Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. / упоряд.: Т. М. Бабко, О. В. Банах, А. В. Вознюк, Г. А. Коломієць, Л. Г. Кудрик, О. М. Мельник. Київ : Освіта, 2020. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiiv/Metod-Babko.pdf>
18. Освіта в часи кризи – Learning during Crisis, в рамках проекту ОЕСР «Майбутнє освіти та навичок 2030». URL: https://drive.google.com/file/d/1FBXUP4ozmy8gklGm56h7h96YcK4K7LzM/view?fbclid=IwAR0G7z3CXLK0cxNZI_FkXKHnDBVky-B7oi0ZTrldpzV6kbUg32D0gSOHj5U
19. Профільна середня освіта: почалося громадське обговорення проекту стандарту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/profilna-serednya-osvita-pochalosya-gromadske-obgovorennya-proyektu-standartu>
20. Робоча програма навчальної дисципліни «Методика вивчення валеології, основ безпеки життєдіяльності в початковій школі» / кафедра загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної освіти Ізмайльського держ. гуманіт. ун-ту. URL: http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/rp_metodyka-vyvchennja-valeolohiyi_bakalavr.pdf
21. Родинна педагогіка : навч.-метод. посіб. / А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексеєнко та ін. Київ : Вид-ць ПАРАПАН, 2002. 216 с.
22. Родинно-сімейна енциклопедія / авт. кол. : В. М. Благінін, Н. І. Белкін та ін.; за заг. ред. Ф. С. Арвата та ін. Київ : Богдана, 1996. 438 с.
23. Сім'я і діти : програма родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків / за заг. ред. В. Г. Постового. Київ : ІЗМН, 1997. 56 с.
24. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка : навч. посіб. Київ : ІСДО, 1996. 288 с.
25. Троян І. Не дитина має прилаштовуватися до шкільних умов, а школа має створити умови, необхідні для дитини: які зміни чекають на інклюзивне навчання в Україні. URL: <https://nus.org.ua/articles/ne-dytyna-maye-prylashtovuvatysya-do-shkilnyh-umov-a-shkola-maye-stvoryty-umovy-neobhidni-dlya-dytyny-yaki-zminy-chekayut-na-inklyuzyvne-navchannya-v-ukrayini/?fbclid=IwAR0kjycKwbcVpEsPZbe8tqL81LkIALfNwpbXYvWTLYiIW4bHyYvHOr00YCS8>
26. Українознавство в системі шкільної освіти : навч. посіб. / за заг. ред. Л. П. Ярецько. Київ : Міленіум, 2004. 312 с.
27. Українознавство і гуманізація освіти: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. : у 4 ч. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1993.
28. Уроки українознавства. 5-11 класи : навч.-метод. посіб. Ч. 1 / упоряд. Т. А. Мінченко. Чернівці, 2004. 348 с.
29. Усатенко Т. П. Українська національна школа: минуле і майбутнє. Українознавчий вимір. Київ : Наукова думка, 2003. 286 с.
30. Усатенко Т. Дитина – Родина – Україна – Світ. Освіта. 1998. № 50 (396).
31. Усатенко Т. Науково-дослідний проект "Українська національна школа-родина": підсумки, перспективи. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/4949/1/%D0%A3%D1%81%D0%B0%D>

1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A2.%D0%9F.pdf

32. Усатенко Т. Філософія родинності – основа української національної школи. *Освіта*. 1994. № 54/55. С. 11.

33. Усатенко Т. Філософія родинності – основа української національної школи. *Рідна школа*. Нью-Йорк, 1995. Черв. Рік XXXI, ч. 2 (111). С. 5–7.

34. Холодняк І. Виховні завдання української родини / Українська Православна Церква в США. Савт Бавнд Брук, 1973. 34 с.

35. Цимбалюк В. І., Жайворонок В. В., Соколовська А. П. Світлиця : навч. посіб. з українознавства для 1 кл. чотириріч. початк. шк. Київ : Педагогічна думка, 2001. 208 с.

36. Чолану Л. В. Українське слово: перші кроки : посіб. Бельці, 1996. 150 с.

37. Школа нової генерації – українська національна школа-родина : наук.-метод. зб. / упоряд. : Н. Д. Колосовська, Т. П. Крячко, С. М. Сачко. Миколаїв : Миколаївський обл. ін-т удоскон. учителів, 1996.

References

1. Husar, Yu. S. (Comp.). (2019). *Berehynia ukrainoznavstva na Bukovyni [pro Tamaru Minchenko] [Guardian of Ukrainian studies in Bukovina [about Tamara Minchenko]*. Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].

2. *Bibliotekha ukrainoznavstva dlia vchytelia [Library of Ukrainian studies for the teacher]* (1993): naukovometodychnyi visnyk (Is. 1). Mykolai: Mykolaivskiy oblasnyi instytut udoskonalennia vchyteliv [in Ukrainian].

3. Boiko, V. M. (1997). *Ridnyi kraj [Homeland]: pidruch. dlia 5 kl. zahalnoosvit. shk.* Kyiv: Reforma [in Ukrainian].

4. Vasylykiv, I. D., Bilyk, N. S., Yaremchysyn, O. Ye., & Yakubchko, O. K. (2007). *Ukrainoznavstvo [Ukrainian studies]*. V klas. Lviv: FOPP Korpan B.I. [in Ukrainian].

5. Veremei, L. F. (2004). *Malenki taiemnytsi vykhovannia dytyny v ukrainskii rodyni [Little secrets of raising a child in a Ukrainian family]*. Kyiv: PolihrafKonsaltynh [in Ukrainian].

6. Usatenko, T. P. (Comp.). (1997). *Veselyky: ukrainoznavstvo v doshkilli [Veselyky: Ukrainian studies in preschool]: proekt prohramy*. *Osvita [Education]*, 6/7 [in Ukrainian].

7. Matviienko, P. I., & Bilyk, N. I. (Comps.). (2006). *Vsepoltavskiy posvit shkoly-rodyny [All-Poltava education of the school-family]: navch.-metod. posib.* Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].

8. Hrynevych, L. *Vidnovlennia osvity – tse ne lyshe pro vidbudovu, a i pro onovlennia zmistu ta osvithnoho protsesu v tsilomu [The restoration of education is not only about reconstruction, but also about updating the content and the educational process as a whole]*. Retrieved from https://nus.org.ua/view/vidnovlennya-osvity-tse-ne-lyshe-providbudovu-a-i-pro-onovlennya-zmistu-ta-osvithnogo-protsesu-v-tsilomu-liliya-grynevych11/?fbclid=IwAR1FCKYEF_v8j09DEEZzNFfClgB577UwCLJ_S8ubO3XX7bFAaGZhkGCfFY [in Ukrainian].

9. Hrynevych, L. *Osvita v chasy kryzy: pryklady zakordonnogo dosvidu, yaki varto pereosmyslyty dlia Ukrainy [Education in times of crisis: examples of foreign experience*

that should be reconsidered for Ukraine]. Retrieved from <https://nus.org.ua/view/osvita-v-chasy-kryzy-pryklady-zakordonnogo-dosvidu-yaki-varto-pereosmyslyty-dlya-ukrayiny/> [in Ukrainian].

10. Kysla, O. F., & Landar, T. O. *Realizatsiia idei novoi ukrainskoi shkoly shliakhom vzaïemodii shkoly ta rodyny [Implementation of the ideas of the new Ukrainian school through interaction between the school and the family]*. Retrieved from <https://molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2305/2291> [in Ukrainian].

11. Klokar, N. I., & Tsymbaliuk, V. I. (2004). *Yiï spokii tilky snytsia... [She only dreams of peace...]: navch.-metod. posib.* Bila Tserkva: KOIPOPК [in Ukrainian].

12. Kononenko, P. P., & Kononenko, T. P. (2001). *Osvita XXI stolittia: filosofiiia rodynnosti [Education of the 21st century: philosophy of kinship]*. Kyiv: ArtEk [in Ukrainian].

13. *Kontseptualni zasady demokratyzatsii ta reformuvannia osvity v Ukraini: Pedahohichni kontseptsii [Conceptual principles of democratization and reform of education in Ukraine: Pedagogical concepts]*. (1997). Vseukrainske Pedahohichne Tovarystvo im. H. Vashchenka, Kyiv. nats. un-t im. T. H. Shevchenka, In-t ukrainoznavstva, Akademiia nauk vyshchoi osvity Ukrainy. Kyiv: Shkoliar [in Ukrainian].

14. Kononenko, P. P. & Usatenko, T. P. (Comps.). (1996). *Kontseptsiiia intehratyvnoi ukrainoznavchoi valeolohichnoi osvity v Ukraini [The concept of integrative Ukrainian studies valeological education in Ukraine]*. *Osvita [Education]*, 39 [in Ukrainian].

15. Kononenko, P. P. & Usatenko, T. P. (Comps.). (1994). *Kontseptsiiia shkoly novoi heneratsii – ukrainska natsionalna shkola-rodyna [The concept of a new generation school – the Ukrainian national family school]*. Kyiv: In-t ukrainoznavstva KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

16. *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

17. Babko, T. M., Banakh, O. V., Vozniuk, A. V., Kolomiets, H. A., Kudryk, L. H., & Melnyk, O. M. (Comps.). (2020). *Nova ukrainska shkola: orhanizatsiia vzaïemodii z batkamy uchniv pochatkovoï shkoly [New ukrainian school: organization of interaction with parents of primary school students]: navch.-metod. posib.* Kyiv: Osvita. Retrieved from <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraytsivnykiv/Metod-Babko.pdf> [in Ukrainian].

18. *Osvita v chasy kryzy – Learning during Crisis, v ramkakh proektu OESR «Maibutnie osvity ta navychok 2030» [Learning during Crisis, as part of the OECD project "The Future of Education and Skills 2030"]*. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1FBXUP4ozmy8gklGm56h7h96YcK4K7LzM/view?fbclid=IwAR0G7z3CXLK0cxNzi_FkXKHnDBVky-B7oi0ZTrldpzV6kbUg3_2D0gSOhj5U [in Ukrainian].

19. *Profilna serednia osvita: pochalosia hromadske obhovorennia proektu standartu [Professional secondary education: the public discussion of the draft standard began]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/profilna-serednya>

osvita-pochalosya-gromadske-obgovorennya-proyektu-standartu [in Ukrainian].

20. *Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Metodyka vyvchennia valeolohii, osnov bezpeky zhyttiediialnosti v pochatkovii shkoli» [Working program of the educational discipline "Methodology of studying valeology, basics of life safety in primary school]*. Kafedra zahalnoi pedahohiky, doshkilnoi, pochatkovoї ta spetsialnoi osvity Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Retrieved from http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/rp_metodyka-vyvchennja-valeolohiyi_bakalavr.pdf [in Ukrainian].

21. Marushkevych, A. A., Postovyi, V. H., & Alekseienko, T. F. et. al. (2002). *Rodynna pedahohika [Family pedagogy]: navch.-metod. posib.* Kyiv: Vyd-ts PARAPAN [in Ukrainian].

22. Arvata, F. S. (Ed.). (1996). *Rodynno-simeina entsyklopediia [Family encyclopedia]*. Kyiv: Bohdana [in Ukrainian].

23. Postovyi, V. H. (Ed.). (1997). *Sim'ia i dity [Family and children]: prohrama rodynno-natsionalnoho vykhovannia ta navchalno-tematychnyi plan pedahohichnoi osvity batkiv.* Kyiv: IZMN [in Ukrainian].

24. Stelmakhovych, M. H. (1996). *Ukrainska rodynna pedahohika [Ukrainian family pedagogy]: navch. posib.* Kyiv: ISDO [in Ukrainian].

25. Troian I. *Ne dytyna maie prylashtovuvatysia do shkilnykh umov, a shkola maie stvority umovy, neobkhidni dlia dytyny: yaki zminy chekaiut na inkliuzyvne navchannia v Ukraini [It is not the child who should adapt to school conditions, but the school who should create the conditions necessary for the child: what changes await inclusive education in Ukraine]*. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/ne-dytyna-maye-prylashtovuvatysya-do-shkilnyh-umov-a-shkola-maye-stvority-umovy-neobkhidni-dlya-dytyny-yaki-zminy-chekayut-na-inklyuzyvne-navchannia-v-ukrayini/?fbclid=IwAR0kjycKwbcVpEsPZbe8tqL81Lk1ALfNwpbXYvwTLYiIW4bHyYvHOR00YC8> [in Ukrainian].

26. Yaresko, L. P. (Ed.). (2004). *Ukrainoznavstvo v systemi shkilnoi osvity [Ukrainian studies in the system of school education]: navch. posib.* Kyiv: Milenium

27. *Ukrainoznavstvo i humanizatsiia osvity [Ukrainian studies and humanization of education]* (1993): tezy dopovidei

Vseukr. nauk.-prakt. konf. Dnipropetrovsk: Vyd-vo DDU [in Ukrainian].

28. Minchenko, T. A. (Ed.). (2004). *Uroky ukrainoznavstva. 5-11 klasy [Lessons of Ukrainian studies. Grades 5-11]: navchalno-metodychnyi posibnyk* (P. 1). Chernivtsi [in Ukrainian].

29. Usatenko, T. P. (2003). *Ukrainska natsionalna shkola: mynule i maibutnie. Ukrainoznavchyi vymir [Ukrainian national school: past and future. Ukrainian studies dimension]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

30. Usatenko, T. (1998). *Dytyna – Rodyna – Ukraina – Svit [Child – Family – Ukraine – World]. Osvita [Education]*, 50 (396) [in Ukrainian].

31. Usatenko T. *Naukovo-doslidnyi proekt "Ukrainska natsionalna shkola-rodyna": pidsumky, perspektyvy [Research project "Ukrainian National School-Family": results, prospects]*. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/4949/1/%D0%A3%D1%81%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A2.%D0%9F.pdf [in Ukrainian].

32. Usatenko, T. (1994). *Filosofia rodynnosti – osnova ukrainskoi natsionalnoi shkoly [The philosophy of kinship is the basis of the Ukrainian national school]*. *Osvita [Education]*, 54/55, 11 [in Ukrainian].

33. Usatenko, T. (1995). *Filosofia rodynnosti – osnova ukrainskoi natsionalnoi shkoly [The philosophy of kinship is the basis of the Ukrainian national school]*. *Ridna shkola [Family school]*. Niu-Iork, XXXI, 2 (111), 5-7 [in Ukrainian].

34. Kholodniak, I. (1973). *Vykhovni zavdannia ukrainskoi rodyny [Educational tasks of the Ukrainian family]*. *Ukrainska Pravoslavna Tserkva v SShA. Savt Bavnd Bruk* [in Ukrainian].

35. Tsymbaliuk, V. I., Zhaivoronok, V. V., & Sokolovska, A. P. (2001). *Svitlytsia [Svetlytsia]: navch. posib. z ukrainoznavstva dlia 1 kl. chotyryrich. pochatk. shk.* Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

36. Cholanu, L. V. (1996). *Ukrainske slovo: pershi kroky [Ukrainian word: first steps]: posibnyk.* Beltsi [in Ukrainian].

37. Kolosovska, N. D., Kriachko, T. P., & Sachko, S. M. (Comps.). (1996). *Shkola novoi heneratsii – ukrainska natsionalna shkola-rodyna [School of the new generation – Ukrainian national school-family]: nauk.-metod. zb.* Mykolaiv: Mykolaivskiy obl. in-t udoskonalennia uchyteliv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 02.11.2023